

BAHTİYAR VAHABZADE: GEÇİP GİDEN ZAMANA NOTLAR

BAHTİYAR VAHABZADE: NOTES TO THE TIME PASSING AWAY

Fatih ORDU¹

Öz

Bahtiyar Vahabzade 20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının en önde gelen sanatçılarından biridir. Daha çok şiirleriyle tanınan sanatçı, çeşitli tiyatro eserlerinin yanı sıra makaleler de kaleme almıştır. Vahabzade üzerine yapılan ilmî çalışmalarda genellikle şairin sosyal meselelere bakışı öne çıkarılmış ve bu doğrultuda incelemeler yapılmıştır. Oysa Vahabzade sosyal ve siyasi problemlerin yanında ferdî meseleleri de titizlikle ele almış bir şairdir. Dikkatle incelendiğinde şairin şiirlerinin felsefi sorgulamalarla yüklü olduğu görülür. Bu sorgulamaların pek çoğu dünya ve hayat üzerinedir. Dünyayı ve hayatı birbirine bağlayan unsur ise zamandır. İnsanın zaman içine hapsolmuşluğu, hayat ve ölüm tezadı bir yandan ironik bir dille işlenirken bir yandan da sorgulamalara tabi tutulur. Bu çalışmada Bahtiyar Vahabzade'nin eserlerinde ferdî bir mesele olarak zaman düşüncesi ele alınmış; şairin hayat, ölüm ve zaman üçgenindeki soruları ve tespitleri gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bahtiyar Vahabzade, Hayat, Ölüm, Zaman.

Abstract

Bahtiyar Vahabzade is one of the most notable artists of Azerbaijani literature from the 20th century. The artist, best renowned for his poetry, also wrote several plays and articles. The poet's perspective on societal issues has been highlighted in scientific researches on Vahabzade, and studies have been conducted in this area. Vahabzade, on the other hand, is a poet who methodically addressed both societal and political issues as well as personal ones. When these poems are deeply analysed, it can be seen that they are filled with philosophical questions. These questions frequently concern the world and life. Time is the link between the world and life. A combination of ironic language and numerous interrogations are used to address the paradox of man being bound in time and the contrast of life and death. In this study, the concept of time is examined as a distinct issue in Bahtiyar Vahabzade's writings; the poet's concerns and conclusions in the triangle of life, death, and time have been attempted to be demonstrated.

Keywords: Bahtiyar Vahabzade, Death, Life, Time.

1. Dr., Bağımsız Araştırmacı,
ordufatih7@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8091-8855>

Makale Türü **Article Type**
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi/Applytion Date
28.02.2023

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
03.05.2023

DOI
10.20875/makusobed.1257733

Bu makaleye atıf yapmak için:

Ordu, F. (2023). Bahtiyar Vahabzade: Geçip giden zamana notlar. *MAKU SOBED*, (37), 93-105. <https://doi.org/10.20875/makusobed.1257733>

EXTENDED SUMMARY

OBJECTIVE OF THE STUDY

The objective of the study is to demonstrate that Bahtiyar Vahabzade is a poet who wrote very unique individual poems besides social issues and to show that reading these poems is necessary to completely comprehend the poet's perspective on those issues. Additionally, the study illustrates how the poet bases his inquiries on the idea of time and how it plays a significant role in his exploration of life in his poetry. It is also stated that he must be able to use time images to generate descriptive judgements about his universe of thinking and experience. All these objectives demonstrate the organic relationship between Vahabzade's poetry over time and call attention to this organic structure.

RESEARCH QUESTIONS

Why did Bahtiyar Vahabzade's poetry about interrogations go unnoticed in the past? What is the connection between the inquiries in Vahabzade's poems and his intellectual universe? Why does time hold a specific position in these questions? What type of information may be gleaned about the artistic component if Vahabzade's inquiry on time can be seen holistically? What connection can there be between a person's own feelings and thoughts—such as those about life, love, and aging—and their recommendations and responses to social problems?

LITERATURE REVIEW

Bahtiyar Vahabzade is a multifaceted artist with more than 70 works, including essays and monographs as well as literary genres like poetry, playwriting, and poems. Research on Vahabzade, however, puts less emphasis on his personal or lyrical studies and more on his perspective on social issues. Even the poet's position on social concerns cannot be fully appreciated because of this narrow focus that only considers one aspect of the artist. Because in the poet's works where he deals with specific subjects, it is sometimes possible to perceive more clearly the poet's point of view, attention, and reasons that fuel his perceptions on topics like homeland, nation, tradition, and linguistic awareness. Vahabzade's artistic side is at least as valuable as his viewpoint on social issues, given that he is essentially a poet. His sensitive artistic approach to even the most pressing societal concerns greatly contributes to his ability to make eye-opening remarks.

It was observed that Bahtiyar Vahabzade's essays on social concerns were included in previous studies, and the poems that made references to social issues were specifically chosen from his poetry. In this study, Vahabzade's poems that prominently featured individual expression were also included.

METHOD

In this study, all of Vahabzade's writings on time were collected first, and it was determined how much time the poet contained in his works. When it became clear that he gave this topic a remarkable amount of attention, his broad assessments of time were collected in distinct sentences, and a general sense of the meaning he assigned to time was made clear. This section has been helpful in providing a general foundation for time.

In order to actually shape the components of the work, it was necessary to consider how time is defined in the poet's poems and how it is transformed into visuals. Given the information provided, it was seen that the poet made a variety of meanings of time and produced images within these definitional frameworks. The poet's perspective on time and his comprehension of life through his relationship with it were attempted to be shown in light of these results.

CONCLUSION AND ASSESSMENT

Bahtiyar Vahabzade is usually mentioned in relation to the writings and remarks he made regarding societal issues. Vahabzade, however, composed lyric poetry about certain subjects. Although the poet writes about a variety of literary genres and issues, his sentiments are generally consistent: He's thrilled. He desires that things endure. He believes that everyone has a right to a decent life. But there are many "weirds" in life. Vahabzade ponders the situation and seeks an explanation for it. These philosophical queries are posed in a sensitive, poetic manner. The questions are centred on the contradictions of existence, which are closely related to time. The poet is primarily interested in the effects of time on life and how people's perspectives on it are constantly changing.

Bahtiyar Vahabzade is a poet who asks challenging questions about the themes he addresses. Instead of seeking solutions, these interrogations appear to be searching for life's complicated issues. He should ask questions for this reason when they are incompletely addressed. He chooses the moment that is most in line with the central query of life and follows it. In some areas and at certain times, the poet's attitude subjectivizes others.

In some locations, life is divided into three stages: childhood, adolescence, and adulthood. In other places, it is divided into two phases: before and after the age of forty. He believes that during certain phases of time, people are not treated equitably. According to him, up until the age of forty, time or life carries a person's burden; nevertheless, after that point, life itself carries the load. The effects of time have varied as the years have passed.

Vahabzade also brought up the clock, which serves as a timekeeper. Time appears to be a component that both influences and is influenced by. The clock is decorated with people, who shout " tick tick" to signal the end of human life. Such inconsistencies are prevalent in human life, according to Vahabzade. They specifically focused their questions on these discrepancies because of this.

Bahtiyar Vahabzade is a poet who has thought about time and made inquiries starting from his first poems in his youth. Yet as he grew older and began to feel his age, he began to wonder more. He draws allusions to the poetry he wrote as a young man and claims that his viewpoints have evolved in more recent poems. As he approached old age in his final days, his perspectives evolved once more. The poet then stopped asking questions and started searching for a life that existed outside of time.

LIMITATIONS

The primary defining sentences for the notion of time were identified in this study after a general search of all of Vahabzade's publications. Via his poems, the effort was primarily divided. The poems containing the word "time" in the title were first-degree works, while the poems that make reference to time were second-degree research subjects. The ideas other than time were not questioned in the factors forming his unique perception.

SUGGESTIONS

While writing in a variety of genres and about a variety of topics, Vahabzade's works appeared to have an organic structure. It is essential to take the connection between the poet's works on Vahabzade into account.

Despite being a poet, Vahabzade philosophically sought answers to his issues. Contrasts play a significant role in Vahabzade's philosophy. It may be claimed that the poet's investigations are based on the contrasts of life. No matter what subject is being examined, it is important to pull out and consider the poet's questions about it.

Vahabzade is not only a feeling poet but also a "seeing" poet. He questions nature and the object in terms of their appearances and connection to life. This sometimes extends from the onion's skin that year to the relationship that the winter will be difficult, and sometimes to the person who was "upright" like an exclamation point in his youth, to "curling" like a question mark in his old age. It is necessary to discuss Vahabzade's visual perspective among the things to be studied.

The artist Vahabzade is not a rigid thinker. His inquiries and viewpoints evolved throughout time. His inquisitive nature remained constant. The topic under study shouldn't be viewed from a single point in time, and the process of change should be investigated.

ORIGINALITY VALUE

This research illuminated Bahtiyar Vahabzade's emotional and cognitive processes concerning the notion of time. According to the study, Vahabzade is neither a stale critic nor a rigid thinker artist. It has been shown that while his ideas, questions, and opinions evolve through time, his desire to comprehend life stays unwaveringly present. It has been determined that the poet especially focuses on the contrasts of life, and tries to understand the dilemmas of life that are full of contradictions, and evaluations have been made within the framework of these determinations. It has been noted that Vahabzade's perspective, in which he seeks out more problems than solutions, is consistent with those of social scientists like Heidegger and Gadamer.

1. GİRİŞ

Bahtiyar Vahabzade şiir, tiyatro, poema gibi edebî türlerin yanında monografi ve makale gibi ürünlerin de bulunduğu 70'ten fazla eseri olan çok yönlü bir sanatçıdır. Ne var ki Vahabzade üzerine yapılan araştırmaların çoğu şairin bireysel/lirik çalışmalarını bir kenarda tutarak onun sosyal meselelere bakışı üzerine yoğunlaşmıştır. Oysa şairin bireysel metinlerinde vatan, millet, ana dili gibi sıkça ele aldığı konulara bakış açısını görmeye olanak tanımaktadır. Kaldı ki Vahabzade öncelikle şairdir ve sanatçı yönü de en az sosyal meselelere bakışı kadar değerlidir. En somut sosyal meselelere ufuk açıcı yorumlar yapabilmesinde konuya sanatçı duyarlığı ile yaklaşabilmesinin payı büyüktür. Bu sebeple en ağır hakikatlerden çok ince ve derin mesajlar çıkarmasını bilmiştir. Bireysel bir duyusu sosyal bir mevzuya yaslayabildiği gibi en somut bir gerçeği de sanatın ince işçiliğinin aynasında göstermeyi başarmıştır.

Vahabzade tabiat, insan, aşk gibi bireysel konulara değinirken onun “zaman” kavramı etrafında bilhassa yoğunlaştığı görülür. Zaman kavramı işlenen konuya göre yeni metaforlara ve her metaforla birlikte de farklı anlamlara bürünür. Gelip geçen zaman; dün, bugün, yarın; saatler, dakikalar; gençlik, olgunluk, yaşlılık onun zaman kavramıyla ilişkilendirilebilecek başlıca konulardır. Konularla birlikte zaman, zamanla birlikte de konular yeni suretler kazanır. Bu değişen, dönüşen zaman ile Bahtiyar Vahabzade'nin hayat algısı arasında bağlar kurma imkânı doğmaktadır. Böyle bir imkânın farkına varan Cengiz Aytmatov şöyle bir tespitte bulunur: “*Zannımca okuyucuların çoğu, bugün öz özünü, öz dünyasını, öz his ve heyecanını Bahtiyarın şiirlerinde tapa bilir. Çünkü onun manzumelerinde zaman yaşayır. Bizim kaygı yükümüzü taşıyan, dertlerimize ortak olan, koynunda yaşadığımız zaman... ve şiirlerin kudreti de budur, bundandır*” (Behbulu, 2010, s. 60). Aytmatov bu cümlelerin devamında Vahabzade'nin şiirlerinin güncelliğine ve derinliğine vurgu yapar. Bunun yanında “bizim kaygı yükümüzü taşıyan, dertlerimize ortak olan, koynunda yaşadığımız zaman”ın Bahtiyar Vahabzade'nin sanatını ve felsefesini yapan ana unsurlardan biri olduğunu söylemesi ayrıca dikkat çekicidir ve bu çalışmanın hareket noktası ile doğrudan ilgilidir.

Bu çalışmada Vahabzade'nin *Lirikalar* adını verdiği ve bireysel duyusu/düşünüşlerini yazdığı şiirleri temel alınmıştır. Onun *Lirikalar*'ına düşen zaman algısı toplanıp diğer bütün eserleri de gözden geçirilerek şairin bakış açısı, sezgisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu eserlere bütüncül bakıldığında şairin zaman kavramını birbirinden çok farklı anlam ve bağlamda kullandığı ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple bütün eserlerinden hareketle zaman bahsini iki bölüm hâlinde incelemek yararlı olacaktır. Birinci bölümde kavramsal yönüyle zaman ve şairin zamana yüklediği anlam, ikinci bölümde de zaman / ömür münasebeti değerlendirilmiştir.

2. BAHTİYAR VAHABZADE'DE ZAMAN ALGISI VE ANLAMI

Zamanın pek çok tanımı vardır. Örneğin *TDK Türkçe Sözlük*'te zamana dair dokuz ayrı tanım göze çarpmaktadır: süre, vakit, alışılmışlıklar, oluş, an, mevsim, devir, yaşanan zaman, evre (TDK, 2011, s. 2495). Vahabzade zamanı yukarıdaki tanımlamalara ek olarak muhayyilesinde canlandırdığı türlü imgelerle de dile getirmiştir. Şairin zaman imgeleri bize onun şahsi ve edebî yönünü gösterebilecek ipuçları da vermektedir. Genel bir bakışla nesirleri de dâhil olmak üzere hemen bütün eserlerinde zaman kavramına yer verirken kavramın sorgulamalarını özellikle şiirlerinde yapmıştır. Onun “Vaht (Vakit)”, “Ruh da Kocalarmış”, “Bezekli Saatler”, “Ahı Dünya Fırlanır (Dünya Dönüyor)”, “Yaştan Gileyliyem (Yaşımdan Şikâyetçiyim)”, “Vahtında (Vaktinde)”, “Yavaş Yavaş”, “Daş Kayalar”, “Hayat Sen Ne Şirinsen (Hayat Sen Ne Güzelsin)”, “Deyil mi”, “Günler Birbirine Benzer”, “Soru İşareti”, “Gurub Düşünceleri”, “Zamanca Gurbette”, “Zaman Aldanmadı” gibi şiirleri direkt olarak zamanı ele alan şiirleridir ve sadece bu konu üzerine yazılmışlardır. Bu şiirlerde zaman kavramının farklı anlamlarıyla karşılaşılsa da ana soru, zamanın büyük bir muamma oluşu yönündedir. Bazen şair kendi de bu muammanın arasında dolaşır. Bunu daha net görebilmek için şu dizeleri alıntulamakta fayda vardır:

“Sen vahtın zamanın hükmüne bir bak

Zamandır her fikre yön veren ancak

İnsan zaman ile gelir dōş dōşe

İnsanı yetiren vahtır hemişe

Zaman var hayalı çekir zirveye

Zaman var mahvedir eşginiyyeti

Zaman var insanı kaldırır göye
Zaman var öldürür insaniyeti
Zaman var göğsüne gül tahir yerin
Zaman var düşünen duyan keslerin
Ağzına daş basır kalbi susturur
Zaman var yalana hakikat deyir
Zaman var tanrı teg hakga baş eyir
Bir de görürsen ki dünengi dağlar
Tepeye el açıp dilenir bugün
Yalanlar, gerçekler, haklar, nağahlar
Vaktin eleğinde elenir bugün” (Vahabzade, 2011b, s. 252).

Sadece bu metinde bile şairin zamana ne kadar çok anlam yüklediği görülebilir. Yukarıdaki bazı mısralarda vakit ile zaman aynı anlamda kullanılmıştır. Buna rağmen zamanın değişen anlamlarıyla şairin algı ve duyusunu ortaya çıkaran ipuçlarının da görünür olması dikkat çekicidir. Bu dizelerde Vahabzade'nin şairlik yeteneği kadar anlam dünyasını gözlemleyebilmek ve çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Şairin bütün metinlerinden hareketle zaman kavramını takip eden ana başlıklarda incelemek mümkündür.

2.1. Devir, Devran Olarak Zaman

TDK Türkçe Sözlük'te, “çağ” kavramıyla yakınlık kurabileceğimiz devir/devran kelimesi genellikle “bugün”, “bu çağ” tanımına karşılık gelebilecek bir kelimedir. Yaşanan günün yahut çağın kötülüğü en eski metinlerden beri (örneğin Hesiodos, 2020, s. 55) şikâyet edilen bir durumdur. Halk arasında “devir/ devran” genellikle yakınılan ve kötülükle ilişkilendirilen bir kavram olarak öne çıkar. Vahabzade'nin eserlerinde de devir / devrana yüklenen negatif anlam yani “yakınma” anlayışı değişmez. Vahabzade'ye göre zaman her şeyi değiştirip dönüştürmekte, iyiyi kötüye, düzenliyi düzensize çevirmektedir. Geçmiş zaman bütünüyle mutlu bir geçmiş değildir. Kötülükler geçmişte de vardır ama bugünkülerin yanında çok önemsiz kalır. Devir ve devran neyi emrediyorsa bugünün insanları ona doğru meyletmektedir. Bugünün insanları arasında az da olsa sulhe, felaha, dünün güzel adetlerini yaşatmaya çağırınlar vardır ama bu kişiler ağır bir bedel ödemek zorunda kalmışlardır. İnsanın istekleri, arzuları zamana göre sürekli değişir. Devran, çoğu zaman aldatıcıdır ve insanlar aldanırlar. Devrana baş eğerler genellikle basit insanlardır. Bu insanların doğruyu eğriden ayırabilme kabiliyetleri yoktur. Çabuk kazanılanı, güç ama temiz kazanılana tercih ederler. Bu da onları ağır bir vebal ödemek durumunda bırakır (Vahapzade, 1999, s. 285).

Şair zamana baş eğer tez canlı insanları “bir hava bürosu” (Vahabzade, 1993a, s. 16) olarak adlandırır. Türk toplumları kendilerini diri tutan adet ve göreneklerini zaman içinde yitirmiş ve birliklerini kaybetmişlerdir. Birliklerini kaybetmek Türk halklarının pek çoğunu esir haline getirmiştir. “Unutkanlık, kendi geçmişini, tarihin öğüt derslerini unutmak, zaman geçtikçe o halkı yeni yeni belalara facialara sürükler” (Abdülhasanli, 2018). Türk toplumlarının şimdi kötü olmalarının sebebi bu devran ve devranın kötülüğü ile alakalıdır. Devrana aldanılmıştır. Zor ve güzel olan tercih edilmemiş, kolay ve çirkin olanın ardına düşülmüştür. Bu tercihler ve zamanın aldatıcılığı Türk toplumunu derin bir acıyla karşı karşıya bırakmıştır. Türk toplumu aynı topraklardadır ama aynı güzellikleri yaşamamaktadır. Vahabzade bu durumu “zaman gurbeti” olarak adlandırır. Şair bu başlıkta bir şiir de kaleme almıştır: “Zamanca Gurbette” (Vahabzade, 2002, s. 156). Bilindiği gibi gurbet, mekânsal bir ayrılığın yahut kavuşamamanın adıdır. Vahabzade “zaman gurbeti” tanımlamasıyla yeni bir kavram inşa etmektedir. Toplum coğrafi mekân olarak aynı yerdedir ama çağlar, devirler o eski günlerdeki gibi güzel değildir. Mekân aynı olsa da zaman aynı değildir. Bu durum Bakhtin'in zaman ve mekânın bütünlüğünü ve ayrışmamışlığını yüklediği “kronotop” kavramıyla da özdeşleşmektedir. Bu kavramsallaştırmaya göre mutluluğu “istenilen mekânda ve istenilen zamanda yaşama hâli” (Bakhtin, 2001, s. 315) olarak tanımlarsak Türk toplumları istenilen mekândadır ama zaman değişmiştir. Bu toplulukları mutsuz eden şey mekân değil zamandır.

Vahabzade devrandan şikâyet eder ama yaşanan günleri yani devranı kötülerken herkes gibi davranmak istemez. Zamanı ve devranı birlikte andığı şiirlerinin yanı sıra bu iki kavramı ayırdığı şiirleri de

vardır: “Kötü olan ne: Zaman mı, devran mı, insan mı azgın?” (Vahabzade, 2002, s. 79). Vahabzade’nin dönüp kendisine eleştiriler yapabilmesi onun sözlerini beylik bir kabulcülükten ayırır. Zaten Vahabzade eleştirdiği hiçbir konuda kendini o eleştirinin dışında tutmaz. En ağır hükümleri kendi hakkında vermektan kaçınmaz. Çünkü kendisi de “Devrin talebi, güne dem tut”muştur (Vahabzade, 2002, s. 81). Onu devranın kötülüğüne dair genel kabulcülerden ayıran bir diğer mesele de ümidi hep diri tutmasıdır. Vahabzade “ah/vah” tarzında kuru bir söyleyişle şikâyet etmez. Kötü olanı tespit ettiği gibi onu aşmanın da yollarını arar. Her şey değiştiğine göre kötü olan da bir gün değişecektir: Dünyanın dönüşüyle “hayır da şer de tekrar” olacaktır. Dün iyiydi ama değişmiştir. Bugün kötüdür ama o da değişecektir.

2.2. İşleyen Bir Süreç Olarak Zaman

İnsanın var oluşundan bugüne kadar geçen zamanı evreler hâlinde incelemek sosyal bilimlerde sıkça rastlanan bir yöntem biçimidir. Bu bakış açılarından biri de sanayi devrimine kadar geçen zamanı “bütüncül zaman/mitik zaman”, sanayi devrimi ve sonrasını “hız zamanı”, bilgisayarların icadıyla birlikte oluşan zamanı da “bilişim zamanı” olarak adlandırır. Bu görüşe katılan düşünürlerden Mircea Eliade ve Byung-Chul Han mitik zamanı yaşayan insanları bütüncül ve dairesel bir zaman çizgisinde; sanayi çağını yaşayan insanı ise ilerleyen, düz bir zaman çizgisinde konumlandırır. Dairesel zamanda her şey tekrar olur iken düz zaman çizgisinde sürekli yetişme telaşı ve hız söylemleri göze çarpar (Han, 2021; Eliade, 2020).

Vahabzade şiirlerinde zamanı hem bütüncül bir döngü hâlinde hem de düz ve ilerleyen anlamda kullanır. Döngü hâlindeki zaman bazen bir değirmen çarkı bazen de saatin akrep ve yelkovanının çevrimiyle ilişkilendirilir. Vahabzade bu çevrimi şiirlerinde farklı teşbih ve istiarelerle ele almıştır. Bu teşbih ve istiarelerden bazıları şunlardır: pervane, [taşı eriten] değirmen, insanı doğrayan bir makine sesi. Bu metaforların arasında değirmen metaforu biraz daha önde gibidir. İnsan hayatı öğütülen buğday gibidir. Zaman ise öğüten yani değirmendir: “Vahtın değirmeninde daş eridi kum oldu.” Dünyanın dönüşü, iki taş arasında buğdayın sıkıştırılarak öğütüldüğü el değirmenine benzetilmiştir. Taş nasıl buğdayı un haline getiriyorsa dünya da taşı kuma çevirmektedir. Bu bütünsel zamanın içinde tıpkı Chul Han’ın dediği gibi her şey tekrar olmaktadır çünkü dünya aynı şekilde dönüp durmaktadır:

“Bu dünyanın hayrı de şerri de tekrar olur

Niye tekrar olmasın, ahı dünya fırlanır” (Vahabzade, 1998).

Bir değirmen metaforuyla kurduğu metinlerinde öğütme ve parçalama gibi kavramlar kullanılırken zamanı düz bir hat olarak ele aldığı metinlerinde ise gelip geçicilik öne çıkar. Yıllar biz farkına varmadan gelip geçer. İnsan bu gelip geçiciliğin elinde çaresizdir. İnsanın ona karşı koyabileceği bir gücü yoktur. Bu şiirlerde “hız toplumunun” bakış açısı gibi ileriye doğru akan bir bakış yatmaz. Zaman hızla akıp gitmiştir ama onun bakışı gerilerde kalmıştır. Geçmiş zaman kimi yerlerde toplumsal hayatla birleşirken çoğu kere kendi yaşanmışlığı üzerinde birikir. Gerilerde kalan ve çok çabuk yitip giden kendi ömrüdür. Zaman “Atını dörtlü süren süvari”dir. Bazen yavaş bazen çok hızlı “gözden damlayan yaş”tır. “Akıp geçen nehir / suyu her yıl değişen deniz / bizi götüren yol / ömrü eriten [su] / [her dönemde değişen] ömrün katarları”dır. “Yıllar göz kırpması mesafesi”nde hızla akıp geçmiştir (Vahabzade, 1998).

İnsan zamanın elinde çaresiz midir? Ölçülebilen zaman olan saatlere bir ruh verebilirsek onu dondurabilir ve ebedi olana dönüştürebiliriz. Bu güç, sanatın elinde vardır. Şair biraz da böyle bir duyusla sanata sığınır. Asıl şairin, asıl sanatkârın kendisi yaşlansa da sözü yaşlanmaz (Vahabzade, 1979, s. 127). Sanat insanın mahkûm olduğu bu çizginin dışına çıkar ve orada ebedileşir: “Ölçüye gelen vakit maddidir. Vakit ölçüden çıkınca o, maneviyata, ruha ve güzelliğe dönüşür. Çünkü burada vakit de insan gibi donar ve heykelleşir. Klasiklerin yazdıkları o yüzden ölümsüzdür ki, sanatın gayri adiliği onlara sarf olunan zamanı ebedileştirmiştir” (Vahabzade, 1999, s. 15).

Chul Han, *Zamanın Kokusu* adlı eserinde hikâyeye dönüşen zamanın gelip geçen zamandan farklılığını ele alır. Hikâyeye dönüşen zamanda süre değil, sürem vardır. Bu sürem bir koku gibi kalıcılık duygusu uyandırmaktadır. Han’ın bu zaman tanımı Bahtiyar Vahabzade’nin geride bıraktığı zamanın izini açıklar mahiyettedir. Vahabzade’de zaman geçip gitmiş olsa da geride bir iz, bir koku bırakarak gitmiştir. Yaşlılığının ilk dönemlerinde zamanın çabuk geçip gitmiş olmasından şikâyetçi iken yaşlılığı iyice idrak ettiği günlerde bu şikâyet azalır. Çocukluğunu ve gençliğini dolu dolu yaşadığını düşünüp mutluluk duyar. Vahabzade, Chul Han’ın tarif ettiği biçimde hayatı ıskalamamış, onu yaşamıştır. Zamanın ölçüsünü kendi koyar:

“Koy zaman ölçüsü zamanın olsun

Bu ölçü ters düşer isteğimize

Gün var ki yıldan da uzundur, uzun

Yıl var ki gündend de kısadır bize” (Vahapzade, 1993b, s. 109).

Orhan Koçak; Nazım Hikmet ile Yahya Kemal’i karşılaştırırken Nazım’ı ileriye bakan, Yahya Kemal’i ise hatırlayan şair olarak değerlendirir (Koçak, 2012, s. 10). Bu iki şairin hayatına şahit olanlar gerçekten de Nazım’ın hatırlamasının zayıf, Yahya Kemal’in ise hafızasının çok açık olmasından bahsederler. Böyle bir mukayeseye Vahabzade’yi katacak olursak onu bu iki şairin arasına koymak uygun düşer. Çünkü o dünü unutmadığı gibi yarını da hiçbir zaman göz ardı etmez. Onun için dünya bir yanıyla dedeyken bir yanıyla da torundur:

“Bazen oyun olur, bazen oyuncak

Ahır kefendi, evveli kundak.

Qocateg kaygılı, çocukteg oynak,

Bize hem nevedi, hem baba dünya” (Vahabzade, 2012, s. 100).

2.3. Zaman ve İsteklerin Kavgası

Vahabzade, insanı dünyadan talepleri olan bir varlık olarak görür ve onu bu yönüyle diğer canlılardan ayırır. İnsanın arzusu sonsuzdur. Bu arzunun önündeki en büyük engel zamandır. İnsan arzuları ile zaman arasında ebedi bir yarış içindedir. Ama zaman yarışı daima insandan önde tamamlar. İnsanın onu yakalayabilmesi ve onun eteğini tutabilmesi imkânsızdır. Zaman öyle hızlı döner ki onun eteği daima havada kalır. Zamanın böyle hızlı dönmesinin sebebi insanların eteğini tutmasını engellemek içindir:

“Dünya fırlanır ki geçmesin ele

Onun eteyini tutan olmasın” (Vahabzade, 1993a, s. 5).

Eteğini havalandırarak dönen zamanda bir gençlik imgesi göze çarpar. Genç kalan zamandır, insan ise genç kalamaz yaşlanır. Bu ayrışmada insan arzuları ve zaman arasında bir kavga göze çarpar. Bu kavganın sebebi insanın yaşlılıktaki talepleridir. İnsanın bedeni yaşlanır fakat istekleri hep genç kalır. İnsan bedeni yaşlanırken insanın talepleri yahut yüreği tıpkı zaman gibi yaşlanmaz. Bir bakıma insanın eteğinden bir türlü tutamadığı dönüp duran o şey insanın kendi talepleridir. Talepleri ve onu karşılayamayan bedeninin ayrışmasıyla insan trajik bir ikileme düşer. İnsan hangisidir? O tarafta kalan mı, bu tarafa geçen mi? Hayatın derin manası bu ikilemin doğurduğu sualindedir. Yaşamak vardır fakat ölüm de vardır. İnsanı yaşamının sınırından, ölümün eşğine getiren şey zamandır (Vahabzade, 1998).

Zamanla beraber tezatlar artar. Artan tezatlarla beraber zaman kendisini inkâr eden bir varlığa dönüşür:

“Zaman öz özünü nece danır hey

Gedirik

Gedirik gittikçe kısalır bu yol

Çekirik

Çekdikçe dert uzanır hey!” (Vahapzade, 1979, s. 75).

2.4. Zaman ve Aldatıcılık

Zaman insanı daima aldatır. İnsan ise aldandığını çok sonra fark eder. Zaman insanı aldatırken insan zamanı aldatamaz. İnsanların arasından çıkan en aldatıcı tipler herkesi kandırmışlar ama zamanı aldatamamışlardır.

“Dünyanın en hilekâr mahir kelekbazları

Saat ile takvime el atabilmediler

Yalnız vakti, zamanı aldatabilmediler” (Vahabzade, 1998, s. 91).

İnsanın zamana aldanmasının sebeplerinden biri zamanın aldatıcı yüzünü gizlemesidir. Zamanın bu evvelce yüzü görünmez, görüldüğünde ise vakit zaten geçmiş olur. İnsan, kendi üzerinde oynanan oyuna kanmıştır. Zamandan burada dünya olarak bahsedilir. Dünyanın iki yüzü vardır. Bunlardan biri şirin biri de çirkindir. Dünya insana şirin yüzünü göstererek onu aldatır:

“Deme ikiyüzlü dünyanın özü

Aldatmak üstüne berkarar imiş

Ayların yılların bütün günleri

Nisanın biriymiş nisanın biri” (Vahabzade, 1998, s. 68).

1 Nisan tarihi bilindiği gibi bir “aldatma” günü olarak kabul edilmiştir. Dünyanın bir güzel bir de çirkin iki farklı yüzü vardır. Dünyanın şirin yüzü çocukluk ve gençlikte karşılaştığımız yüzdür. 1 Nisan şakası genellikle çocuklara yapıldığı için şair, çocuklukta dünyanın insana güzel görünmesi ile bu şaka arasında bir ilişki kurar. Dünyanın çocukluk ve gençlikle alakalı olan şirin yüzü çevrilince insan zamanın gerçek yüzü ile karşılaşır. Şiirlerde zaman ve gerçek kavramı ayna benzetmesi üzerinden yapılır. Ayna gerçeklerin görülmesinde bir semboldür. Bir başka şiirde ise zaman eli baltalı tasvir edilir. Zaman elinde “dilekleri budayan bir balta” (Vahabzade, 2002, s. 78) taşır.

2.5. Hüküm Sahibi Olarak Zaman

Bahtiyar Vahabzade'nin zamana yüklediği anlamlardan biri de onun hüküm sahibi olmasıdır. Burada tamamen bir hâkim metaforu ile karşılaşırız. Zaman ile hâkim arasında sözünü geçirme, kimseye iltimas etmeme üzerinden bir bağ kurulmuştur. Nasıl ki hâkim kimsenin sözünü dinlemez, kimsenin işini öne almazsa zaman da aynı şekilde davranmaktadır. Zaman, kime ne hüküm verilecekse onu verendir. Şiirlerde zamanın hâkim vasfı ile alakalı olarak şu benzetmeler yapılır: Hâkimler hâkimi / kansız hükümdar / herkes ölecek hükmünün sahibi / kimseye yüz vermeyen hâkim / darağacı / elek / ipince bir süzgeç. Zaman bir kilogram, mekânsa bir tartıdır.

Bu ifadelerde “hâkimler hâkimi” olarak tanımlanan zaman, kimseye iltimas geçmez. Kararını kimseden çekinmeden uygular. Hiçbir şeye baş eğmeyen insanlar onun hükmüne karşı baş eğerler. İnsanlar hâkim vasfını kazanmış “vaktin önünde çaresiz”dir.

2.6. Bir Eşya Olarak Saat

Bir eşya olarak saat, zamanın en önemli göstergesidir ve zamanı temsil eder. Zamanın geçip gitmesi insanoğlunun temel şikâyetlerinden biridir. Ama aynı insanoğlunun zamanın gelip geçiciliğini bildiren saatleri süslüdür. Şikâyet edilen bir duruma bu değeri vermek niyedir? Vahabzade bu durumu bir türlü anlamlandıramaz:

“Here öz qoluna bir saat alır,

Qızıldan, gümüştən ona bağ salır

Ancak düşünmür ki ömrü azalır

Saat seslenirse her gün dünyada” (Behbublu, 2010, s. 60).

İnsanlar zamanın sürekli geçip gittiğini anlatan saate altından, gümüştən kordonlar takarak onu kıymetlendirmektedir. Oysa kollarında zamanı sayan saat onların ölümüne gün sayıp duran ve ölüme yaklaştığını hatırlatan bir nesnedir.

Vahabzade bu sorusuna “Bezekli Saatler” şiirinde bir daha döner. Zihnindeki açmaz yine ölümü sayan saatlerin süslenmesi üzerinedir. Saatler süslüdür ama zamanın geçip gidişi çirkindir:

“Zamanı bildirip ömrü kısaltan

Saatler bezekli zaman eybecer” (Vahabzade, 1998, s. 67).

Saat sadece bir gösterge olarak insanı zamanın dışına atan bir kavram değildir. Saat her ne kadar soyut bir kavramı işaret etse de kendi konuşması ve çalışma usulleri de insanı zamanın dışına çıkarma

üzerine kurulmuştur. Şair burada saatin sesine kulak verir. Saat “çık çık” sesiyle somutlaşmış ve insanı zamanın dışına iten bir canlı görevi almıştır. Anlamı kadar sesi ile de insanı zamandan “çık”armaya onu kovmaya çalışmaktadır:

“Saatçi dükkânı... sert çıkkıltılar

Ses verir, el çalar geçen her ana.

Muhtelif nakışlı, renkli saatler,

Duvarlar boyunca durur yan yana.

Her bir çıkkıltısı ömür kısaltan,

Saate bu bezek, bu hürmet neden?” (Vahabzade, 1998, s. 67).

Saat bu seslerle insanı zamandan çıkarmaya çalışırken insanoğlu saatleri süsleme gereği duymuştur. Süslenmiş saatler, saatçi dükkânlarında duvarlara, masa üstlerine sıralanmış vaziyette geçen her ana alkış çalarak ses vermeye devam etmektedir.

“Zaman ve Aldatıcılık” bölümünde dünyanın en mahir düzenbazlarının zaman ve saatlere el atamamasından, ona dokunamamasından örnekler vermiştik. Acaba insanların saatleri süslemesinin sebebi zamana karşı olan zayıflığı mıdır? İnsanoğlu aşamadığı, söz geçiremediği o olguyu süsleyerek yüceltmeyi mi denemiştir? Vahabzade’nin derin sorularından biri de budur.

3. ZAMAN VE ÖMÜR MÜNASEBETİ

Ömür, doğumdan ölüme kadar insan bedeni üzerinde işleyen, onu günden güne değiştiren zamana verilen addır. Bu ömrün safhaları içinde insanın hem bedensel hem de ruhsal değişimi pek çok sanatçı gibi Bahtiyar Vahabzade’nin de ilgisini çekmiştir. Vahabzade, insan ömrünün değişimini şu şekilde kuşaklara ayırıyor: “Ben, insan ömrünü üç kuşağa ayırmak isterdim: I. Çocukluk: Şeker çağı, II. Gençlik: Hüner çağı, III. İhtiyarlık ve yaşlılık: Keder çağı” (Vahabzade, 1999, s. 47).

Ömrün fasıllarına sıkça değinen sanatçı bir mısrasında da “Ömrün katarlarında yol gidiyoruz.” der (Vahabzade, 1993a, s. 26). Bu mısradaki bir trenin vagonları ile ömrün değışe değışe yol alması arasında bir bağ kurulmuştur. Ömrün katarları metaforu çocukluk, gençlik vb. dönemlerle ilişkilendirildiği gibi; mevsim ve yıl misali zamansal çevrimler için de kullanılmıştır. Bu tasnife göre yaz çağı gençliğe, payız (sonbahar) olgunluk yıllarına, kış da yaşlılığa karşılık gelmektedir: “Ömrün kış faslı, rüzgâr kan ağlar” (Vahabzade, 2012, s. 80), “Ömrün yaz çağı” (Vahabzade, 2002, s. 120), “Ömrün payız vakti” (Vahabzade, 2011a, s. 210), “Daha kış değilim, daha payızım” (Vahabzade, 2002, s. 139).

Vahabzade, ömrünün payız döneminin başladığını belirttiği “Yavaş Yavaş” şiirini 1960’ta yazmıştır: “Ömrün payız vakti sıktı elimi” (Vahabzade, 2012, s. 210). Oysa bu şiiri yazdığında 35 yaşındadır. Bu durum sonbahardan çok sonbaharın artık yaklaşıyor olması dolayısıyladır. Çünkü “Öyle Yalnızım ki” şiirinde “Daha kış değilim, daha payızım” der (Vahabzade, 2002, s. 139). Şair bu şiiri 2000 yılında 75 yaşında yazmıştır. Payız dönemini daha rahat ve erken kabullenirken kış dönemini kabullenmemiştir. Şairin sonbaharı kabullendiği ama kışı kabullenemediği anlaşılmaktadır.

Vahabzade’nin insan ömrü üzerine tasnifi tek değildir. Ömrü sevinç ve keder dönemi olarak iki kısma ayırdığı metinler de vardır. Bu tasnife göre hayat “dünyanın bizim yükümüzü çektiği dönem ve bizim dünyanın yükünü çektiğimiz dönem” (Vahabzade, 2012, s. 41) olarak ikiye ayrılır. Bir yaşa kadar dünya insanın kahrını çekerken bir yaştan sonra insan dünyanın kahrını çekmeye başlar. Maarife Hacıyeva, “Bahtiyar Vahabzade’nin Poeziyasında Qocalıq ve Ölüm Felsefesi” başlıklı yazısında, şairin yaşlılık ve ölüm üzerine düşüncelerinin onun felsefesinde ve sanatkârlığında mühim yer tuttuğunu anlattıktan sonra Vahabzade’nin şiirlerinde ömrü ikiye bölen yaşı 40 olarak belirler. (Hacıyeva, 2013, s. 129). “Çocuklukta el dil, yaşlılıkta gün yıldır.” (Vahabzade, 2012, s. 60) diyen Vahabzade bu söyleyişinde de hayatı iki bölüme ayırır.

Bahtiyar Vahabzade daha ileriki yaşlarda yazdığı şiirlerde evvelce yazdığı bazı şiirlerine göndermeler yapar ve onları yeniden değerlendirme ihtiyacı duyar. 1958 yılında yazdığı “Vaht Çatışmır” şiirinde vakti yetiştirememekten şikâyetçi iken 1995’te yazdığı *Gurub Düşünceleri*’nde bu şiiri hatırlatarak fikirlerinin değiştiğini anlatır:

“Bir zamanlar ‘Menimçün vaht çatışmır’ deyerdim

Vahtı Vahtın özünden borç almak isteyerdim

İsteyerdim, bir anda bir saatlık iş görüm.

İndi ise bilmirem vahtı nece öldürüm?” (Vahabzade, 2011a, s. 182).

Bu mısralarda gençlik yıllarında vaktin çabuk geçmesinden, yaşlılık günlerinde ise vaktin bir türlü geçmeyişinden yakındığını anlatır. Başka bir şiirinde çocukluk günlerini:

“Dünyanın cennete yakın olduğu

En güzel günlermiş o geçen günler” (Vahabzade, 1998, s. 75).

diye anlatır. Şair birinci dönemden ikinci döneme geçmeyi istemez. Bunun sebebi, hayata kul olmak değil hâkim olma isteğidir.

Attila İlhan insanın birdenbire durgunlaşmasını “İnsan bir akşamüstü ansızın yorulur.” (İlhan, 2021, s. 85) mısrasıyla dile getirmişti. Vahabzade tıpkı bu mısralardaki gibi ansızın yorulduğunu yani yaşlandığını fark etmekle beraber bunu itiraf etmekten çekinir. İnsan yaşlılıkla birlikte yorulduğunu hisseder ama insanın hâlâ yorulmayan duyguları da vardır. Yaşlanan bedendir ama ruhta ve zihinde yaşlanmayan şeyler vardır. Mesela zaman her şeye işler ama sevgiye işlemez: “Sevgili kocalar, sevgi kocalmaz (Sevgili yaşlanır, sevgi yaşlanmaz)” (Vahabzade, 2011a, s. 80).

Zamanın ancak bedene tesir ettiğini düşünen şair zaman içinde bu fikrini de sorgulamaya başlar. “Ruh da Kocalarmış” şiirinin adından da anlaşıldığı gibi zamanın tesir etmediğini düşündüğü ruhun da zamandan etkilendiğini düşünmeye başlar (Vahabzade, 2002, s. 174). O zaman değişmeyen nedir? Baktığı her şeyin değiştiğini düşünen Vahabzade, içinde anlamlandırmadığı ve hâlâ genç kalan seslerin olduğunu duymaktadır. Bu muammanın sebebini şair “Aynadaki yüze dünkü gözle bakmak”ta bulur (Vahabzade, 2011a, s. 56). O hiç yaşlanmayan şey yoksa bilinç midir? Yüz eskise de bilinçte daima genç kalan taraflar vardır. Bilincin içinde hiç yaşlanmadan her şeyi o ilk günkü hâliyle hatırlayan nedir? Vahabzade’nin zihni bu sorulardan mustariptir. Bu sebeple bazen bunalarak hepsinin dışına çıkar ve bedeninin değişmesine yaşın bir bahane olduğunu ileri sürer.

Daha genel bir ifadeyle söylemek gerekirse yaşlılığı hissetmeye başlamasıyla Vahabzade’nin zamanın anlamı üzerine soruları da çoğalır. Onun yaşlılık yılları verimi olan şiirleri ve nesirleri eski metinlerinden çok daha fazla suallerle doludur. Yaşlanmadan evvel tam anlayamadığı ama farkına vardığı örneğin: “Ölüm döşğinde dede ağlarken torunun beşikte gülmesi” (Vahabzade, 2011a, s. 71) gibi hayat imgeleri çok önceden onun zihnini doldurmuşsa da ancak yaşlılığını hissetmesiyle bu imgeler birer suale dönüşmüştür. Şair bu durumu “Yaş ilerledikçe sorular çoğalır, çocukken başkalarına sordukları soruları insan yaşlanınca kendine sormaya başlar” (Vahabzade, 2002, s. 121) diye cevaplandırır. İnsanın belki de en büyük değişimi budur. Yani soruları kendine yöneltmeye başlaması, cevap verebilecek olanın ancak kendisi olması şeklinde düşünülebilir.

Hayat daima değişmektedir ama bu değişimin hızlanması yaşlılıkla birlikte olur. Elbette ki bu “hızlanma” algısındaki değişimle alakalıdır. Kolaylıklar zorluklara, güzellikler çirkinliklere dönüşmüştür. İnsan başlangıçta bu değişimi kabul etmek istemez. Yollarda yorulmasından yokuşları, ayağının takılmasından taşları sorumlu tutar (Vahabzade, 2011a, s. 40). Oysa gerçek öyle değildir. Hayat kendi döngüsünü tamamlamak üzeredir. Suç ne yolda ne de taştadır. Beden o eski beden değildir. Ölüm uçurumunun yanı başına yaklaştığını fark eden insanda bir yerlere tutunma isteği belirir, yaşlılık kök salma isteğinin iyice fark edildiği bir yerdir (Vahabzade, 2011a, s. 40).

İnsan bedeni gençlikte dik iken yaşlılıkta eğilir. “Soru İşareti” şiirinde dik duruşu sebebiyle gençliği bir ünlem işaretine, eğilmişliği sebebiyle yaşlılığı bir soru işaretine benzetir (Vahabzade, 2002, s. 118). Gençlik tıpkı ünlem işaretinin anlamı gibi heyecanlı iken yaşlılık bir soru işareti gibi suallerle doludur. Vahabzade’ye göre yaşlanınca sadece zihin değil beden de bir soruya dönüşür. Sorular ne kadar çoğalırca çoğalsın, hayat sırrını tamamlamıştır ve artık yeni bir şey yaşanmayacaktır. Zamanın yaşlılıkla birlikte dejavu etkisi artar (Vahabzade, 2011a, s. 274). Şair hayatın kendini tekrara başladığının farkındadır ve hayatı yeniden yaşamayı arzu etmez:

“Sonunu bildiğim bir tiyatroya

Yeniden bakmağın ne anlamı var” (Vahabzade, 1998, s. 41).

Yaşlılığın insana verdiği bir diğer kazanım kayıpları görme farkındalığıdır. Şair hiçbir şeyin yitirilmediği düşüncesini benimsemez ve “Hiçbir şey yitirilmezse o geçen günler nereye gitti?” (Vahabzade, 2002, s. 123) diye sorar.

Bütün sorular yahut bu sorulara verilen cevaplar neticeyi değiştirmez. İnsan adım adım ölüme ilerlemektedir. Şair, yaşlılığının bir döneminden sonra ölüm fikrini de kanıksamaya başlar ve sorular sormayı bırakır. Kabul eder ki insanı öldüren eceldir ve sebepler bahanedir (Vahabzade, 1993a, s. 47). Çünkü ölüm bazen beklenen vakitten çok erken çıkıp gelir. Yunus’un, gök ekini biçen orak tasvirini Vahabzade “Bazen baharda sararır yaprak” (Vahabzade, 2011a, s. 205) benzetmesiyle yapar. Madem o, ihtiyarlık günlerini de görmüştür. Kâfidir, gerisini arzu etmez. Yüreğin yaşamaya doymayacağını bilir ve insan vaktinde ölmeli, der (Vahabzade, 2011a, s. 41). Yeniden yaşamak gibi de bir arzusu yoktur:

“Bazen soruşuram

Özüm özümden

Nece il yaşamaq

İsteyirem men?

Yüz il, yok beş yüz il,

On min il.

Yüz min il, milyon il.

-Yox, yoxbesdeyil...

Sonu olan ömrü

İstemirem men

Çıkaydım zamanın çerçevesinden!” (Behbublu, 2010, s. 94).

Onun şikâyeti ne hayata ne de ölümedir. Onun şikâyeti zamanadır. Çünkü zaman evrensel bir çemberdir. Ne kadar yaşarsak yaşayalım hep bir haddi ve hududu vardır. Galiba esas sorun da buradadır, ömrün bir hududunun oluşunda. Eğer bir daha ömür verilecekse orası vaktin olmadığı bir yer olmalıdır (Vahabzade, 2011a, s. 73). Biten, sınırlarına geline zaman bu defa belki böyle bir işe vesile olacaktır. Onu dünyadan çıkararak sınırsız ve hudutsuz bir âleme götürecektir.

Madem gerçek, bir sınır dışına çıkarma eylemiyle sona erer ve değiştirilemezdir o zaman yaşamak için direnip durmanın bir anlamı yoktur. İnsan zamanın önünde boyun eğmeli ve kendi gerçeğiyle yüzleşmelidir. Bu durum aslında şairin yaşlanmaya başladığında hissettiği şeydir. Soruların tam da artmaya başladığı yerdir orası. Oysa daha oradayken bile kabul ettiği gerçeğe yeniden dönmüştür:

“Saralır git gide çöl, çimen, çayır

Könül her bir saati ömürden sayır

Bir ses kulağıma hep pıçıldayır:

-Bahtiyar göklerden in yavaş yavaş” (Vahabzade, 2011a, s. 210).

Bahtiyar Vahabzade’nin sorularının kökeninde tezatların olduğunu söyleyebiliriz. Hayat – ölüm, gençlik – yaşlılık, kolay – zor, akıllılık – delilik, iyi gün – kötü gün... Vahabzade’nin kahramanı trajiktir ve hayata bu tezatların arasından bakar. O yüzden onun soruları hiçbir zaman tam anlamıyla cevabını bulmayacaktır. Vahabzade bunun farkındadır yine de ısrarla sormaya devam eder. Şiirlerinin kökenindeki bu felsefi arayış hiçbir zaman son bulmaz. O cevaplardan çok hayatını açmazlarını ve bu açmazların doğurduğu soruları arar:

“Tezadlar!

Tezadlar artır ilbeil

(...)Bu kadar yazmışam, hele azdır, az

En büyük, en derin söz içimdedir” (Vahapzade, 1979).

4. DEĞERLENDİRME

Bahtiyar Vahabzade daha çok sosyal meseleler üzerine yazdıkları ve söyledikleriyle tartışılmaktadır. Oysa Vahabzade pek çok edebî türde eserler vermiştir ve bu eserleri organik bir şekilde birbiriyle ilişkilidir. Tür ya da konu her ne olursa olsun duyuşu değişmez: Heyecanlıdır. Bir şeylerin devam etmesini, yitip gitmemesini ister. Kendi milletinin sorunlarını ele almasına rağmen herkesin insanca yaşamayı hak ettiğini düşünür. Ama hayat “garibe”lerle doludur. Bunun sebebini anlamak ister ve kendine sorular yöneltir. Bu sorular bir şair hassasiyetiyle sorulmasına rağmen felsefi niteliklidir. Soruların merkezinde hayat ve tezatlar; hayat ve tezatların merkezinde “zaman” durur. Zamanın hayat üzerindeki işleyişi, insan algısının sürekli değişimi şairin en çok dikkatini çeken olgulardır.

Bahtiyar Vahabzade ele aldığı konuları derinlemesine sorgulayan bir şairdir. Bu sorgulamaların amacı bir cevap bulmaktan ziyade hayatın girift sorularını bulma gibidir. Vahabzade cevaplarla değil de sorularla ilgilenir. Cevabı tam verilemeyecek sorgulamalar yapmaktaki maksadı bu olmalıdır. Hayatın en temel sorularından biri olarak zamanı bulur. Yürüdüğü yolda kimi yerde insanı özneleştiren kimi yerde de zamanı özneleştiren bir tutum takınır. Bu iki unsurun birbiriyle anlaştığı, uyduğu görülmez. Daima biri diğerine hükmeder.

İnsanın yaşı, zaman ve insan ikileminde en belirleyici unsurdur. Ömrü kimi yerde çocukluk, gençlik ve olgunluk diye bölümlerken kimi yerde de kırk yaşına kadar ve kırkıdan sonra diye ikiye ayırır. Bu evreler içinde zamanın insana eşit davranmadığı kanaatindedir. Zaman ya da hayat kırkına kadar insanın yükünü çekerken kırkıdan sonra insanın hayatın yükünü taşıdığını söyler. Geçen yıllarla beraber zamanın etkisi de değişir. Bu ayrımlara göre bazen zaman insanın elinde bazen de insan zamanın elinde oyuncak olur. Çocukluk ve gençlik etken, ihtiyarlık edildir.

Şair zamanın göstergesi olan saate de değinmiştir. Saat de tıpkı zaman gibi hem etkileyen hem de etkilenen bir unsur olarak karşımıza çıkar. Vahabzade saatlerin seslerine ve süslenmelerine dikkat kesilir. Saatler ölüme doğru “bir sonu” sayıp durmasına rağmen değerli bir eşya olarak süslenir. Şair saatin “çık çık” sesiyle dönüp durarak insanı “zamanın dışına” itmeye çalışmasına ayrıca kulak kesilir. Bir “sona doğru” dönüp duran ve sürekli olarak “çık çık” sesiyle insanı yaşamın dışına itmeye çalışan saatlere duyulan bu hürmet niyedir? Vahabzade’ye göre insan hayatı bunun gibi çelişkilerle doludur. Bu yüzden de sorgulamaları özellikle bu çelişkiler üzerine olmuştur.

Bahtiyar Vahabzade gençlik yıllarındaki ilk şiirlerinden başlayarak zaman üzerine düşünmüş ve sorgulamalar yapmış bir şairdir. Ama onun sorgulamaları yaşlılığı hissettiği ve şiirlerinde bundan şikâyet etmeye başladığı yıllarda çoğalır. Zamana aldandığını, yılların bu kadar çabuk gelip gitmesini hiç hesap edemediğini, çocukluk ve gençlik yıllarında “şirin yüzlü” olarak gördüğü zamanın aslında müsamahakâr olmadığını söyler. Gençlik yıllarında yazdığı zamanla ilgili şiirlerine göndermeler yaparak işin aslının öyle olmadığını ifade eder.

Ölümüne yakın yıllarda yazdığı son dönem şiirlerinde yaşlılığını hissettiği günlerindeki sözlerini bir daha değerlendirir ve yargılarını değiştirir. Ömür bitmiştir ama ömrünü güzel yaşamıştır. Hayat aynı hayat olacaksa eğer bir daha başa dönmeyi istemez. Çünkü sonunu bildiği bir tiyatroya gitmeyi anlamlı bulmaz. Bu safhada şair artık sorgulamaları bırakır ve zamanın dışında bir hayatın, zamanın işlemediği bir hayatın peşine düşer.

Bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Makale ile ilgili notlar

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

Araştırmanın tüm süreci makalenin beyan edilen tek yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdülhasanli, T. (2018). Çağdaş Azerbaycan lirikasında tarihi geçmişimizin yansıması. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(12), 24-37.
- Bakhtin, M. (2001). *Karnaval dan romana*. (S. Irzık, Çev.) Ayrıntı Yayınları.
- Behbulu, E. (2010). *Bahtiyar Vahabzade, Ebediyet yolunda yahut şairsiz geçen bir yılımız*. APU Neşriyatı.
- Eliade, M. (2020). *Mitlerin özellikleri*. Alfa Yayınları.
- Hacıyeva, M. (2013). *Edebî deyerler*. İrfan Neşriyat.
- Han, B. C. (2021). *Zamanın kokusu*. Metis.
- Hesiodos. (2020). *Thegonia - İşler ve günler*. İş Bankası.
- İlhan, A. (2021). *Ben sana mecburum*. İş Bankası Yayınları.
- Koçak, O. (2012). *Kopuk zincir*. Metis.
- TDK, T. S. (2011). *Türkçe sözlük*. TDK Yayınları.
- Vahabzade, B. (1993a). *Ürektedir sözün kökü*. (A. Schmiede, Çev.) Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Vahabzade, B. (1998). *Yücelikte tenhalık*. (S. A. Fatih Ordu, Çev.) Ötüken Yayınları.
- Vahabzade, B. (2002). *Soru işareti*. (v. Seriyeye Gündoğdu, Çev.) Kaynak Yayınları.
- Vahabzade, B. (2011a). *Körpü çaydan uzaq düşüp*. Araz Neşriyat.
- Vahabzade, B. (2011b). Bahtiyar Vahabzade'nin "iki gorhu" adlı manzumesi. (Y. Akpınar, Dü.) *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (31), 241-256.
- Vahabzade, B. (2012). *Bizimki bir quru bahışa qaldı*. Araz Neşriyat.
- Vahapzade, B. (1979). *Şiirler*. Ötüken.
- Vahapzade, B. (1993b). *Gün var bin aya değer*. (B. İsmail, Çev.) Nil Yayınları.
- Vahapzade, B. (1999). *Vatan millet anadili*. (S. A. Fatih Ordu, Çev.) AKM Yayınları.